

Knappt, drygt och med råge

I vardagen hanterar vi ofta inexakta antalsangivelser och approximativa värden. Ibland för att vi inte vet det exakta värdet, andra gånger för att vi bara är intresserade av storleksordningen. Vi anger ett tal men nyanserar värdet genom att lägga till ett ord eller språkligt uttryck som filar bort exaktheten. När jag på årets första vardag läser tidningen börjar jag titta efter dessa nyanserande ord. Några axplock ur Dagens Nyheter 3 januari 2022:

- ◆ En byggnad som innehåller koldioxidfri cement skulle bli *cirka* 20 000 kronor dyrare per lägenhet.
- ◆ Ett piano kostade då *runt* 1 500 kronor.
- ◆ Varje år passerar *ungefär* 500 hundar ...
- ◆ Största ägare, med *drygt* 10 procent ...

Det finns en stor skillnad mellan de tre första och det sista exemplet. Orden cirka, runt och ungefär indikerar alla att det verkliga talet kan vara antingen över, under eller exakt samma som det angivna. Ett annat ord i samma härad är *omkring* som kan likställas med *runt* eller till och med sättas ihop till *runt-omkring*. Båda dessa hör ihop med ordet cirka som är det latinska ordet för omkrets (återfinns också i engelskans circumference). På senare år har ordet *typ* dykt upp i talspråket i betydelsen ungefär: Det är typ 5 minuter kvar tills bussen kommer. Exemplet om största ägare är annorlunda eftersom det markerar ett verkligt tal över det angivna, men inte exakt och inte heller under.

Drygt 200 – hur många är det?

Jag kom att tänka på en artikel jag läst på Språkrådets blogg den 1 juni 2020 med rubriken "Drygt 200 smittade – hur många är det?". Där berättar Susanna Karlsson och Ylva Byrman, båda språkvetare vid Göteborgs universitet, att de undersökt hur människor förstår ordet drygt. De visar en tolkningsförskjutning av ordet drygt från betydelsen "lite mer än" till att uppfattas som "ungefär" eller rent av "lite mindre än". Förändringen syns i modern tid och framförallt bland yngre personer. Påståendet "Drygt 200 smittade" innebär enligt ordboken att det är *mer* (fler) än 200, det vill säga minst 201 smittade. I den undersökning Karlsson och Byrman redovisar var det bara 80 % av de svarande som uppfattade ordet drygt i enlighet med ordboken, övriga 20 % tänkte att det även kunde vara mindre (färre) än 200. Resultat är smått oroväckande eftersom det kan ses som upplagt för missförstånd. Drygt är ett ganska vanligt ord i både vardagsspråk och media, så vi behöver en gemensam förståelse för det. Ytterligare exempel ur Dagens Nyheter 3 januari 2022:

- ◆ Andelen positiva har ökat från drygt 8 till 17 procent.
- ◆ Förra året var budgeten 136 miljoner dollar (drygt 1,2 miljarder kronor).

Knappt och nästan

Motsatsen till drygt är när det verkliga värdet är lite mindre än den angivna. Anders Svensson, chefredaktör på Språktidningen, tar i en språkkronika i Dagens Nyheter 11 maj 2020 upp orden *knappt* och *nästan*, som båda betyder "lite mindre än" eller "inte fullt". Han skriver att orden idag ofta används som synonymmer, men att somliga tolkar in en skillnad som har att göra med förväntan. *Nästan* signalerar att det är lite mer än förväntat, medan *knappt* att det är lite mindre än förväntat. Om jag exempelvis säljer mitt hus för *nästan* 3 miljoner kronor indikerar det att jag är nöjd med priset, jag hade kanske inte förväntat mig mer än 2,5 miljoner. Om jag istället säger att jag sålde huset för *knappt* 3 miljoner signalerar det en besvikelse – jag hade hoppats på 3 miljoner men nådde inte fullt upp till det. Det finns alltså en viss värdering inbyggd i vilket av orden *knappt* och *nästan* man väljer.

Besticken är cirka 2 dm långa. Gaffeln är *knappt* 2 dm medan kniven är *drygt* 2 dm.

Hela, endast och bara

Andra sätt att markera en värdering i relation till något önskat eller förväntat är att använda förstärkande adverb som *hela*, *endast* eller *bara*. Oavsett om det angivna antalet eller andelen är exakt eller ungefärlig kan adverbet förmedla avsändarens åsikt och värdering.

Hela betyder *så mycket som* och indikerar att det är förvånansvärt mycket – mer än man kunde tro.

- ◆ Hela 37 procent testades positivt.
- ◆ Hela 95 procent klarade provet på första försöket.

Endast och *bara* är synonymmer och betyder "enbart", "uteslutande" eller "inte mer än". Orden indikerar en viss besvikelse – mindre än man förväntat sig eller hoppats på.

- ◆ Endast 7 procent av råvarorna kom från Sverige.
- ◆ Bara 15 elever klarade provet.

Olika sanningar

När Skolverket presenterade skolstatistiken våren 2020 angav de att totalt 85,6 procent av eleverna var behöriga till något av gymnasieskolans nationella program. Om uppgiften tas som en exakt andel kan vi uttrycka den matematiska sanningen på olika sätt som förmedlar ganska olika bild av verkligheten för den som har förmåga att tolka språkets nyanser. Jämför följande:

- ◆ endast 85,6 % är behöriga
- ◆ hela 85,6 % är behöriga
- ◆ drygt 85 % är behöriga
- ◆ knappt 86 % är behöriga
- ◆ nästan 86 % är behöriga.

Vilken beskrivning av situationen är mest tilltalande? Vilken är mest sann?

Med råge

Ett lite äldre uttryck som också indikerar ett inexact värde är *med råge*, eller *rågad*. Ordboken anger att råge betyder ”mer än fullt mått” eller ”större mängd än nödvändigt”. Exempel ut Svenska Dagbladet 31 december 2021: ”Samma dygn noterades hela 183 000 nya smittofall, vilket slår det gamla rekordet från dagen innan, nästan 130 000 fall, med råge.” Etymologiskt är ordet råge troligen besläktat med *ruga*, som betyder ”liten hög”. I äldre recept är ett *rågat* mått vanligt som kontrast till ett struket mått. En struken kopp mjöl innebär att en kopp fylls med mjöl varefter man stryker med fingret tvärs över i höjd med kanten så att ytan blir platt och överskottet åker av. En rågad kopp mjöl innebär att koppen fylls så att det blir en liten kulle med mjöl ovanpå.

En struken kopp mjöl och en rågad kopp mjöl.

En råge är inte alltid obestämd

Det är lätt att tro att råge är ett lika vagt nyanserande ord som drygt och knappt, men så har det inte alltid varit. I en räknebok från 1927, *Räknekonst för begynnare eller praktisk aritmetik*, hittar jag en beskrivning av rymdmått (volym) där ordet *råga* anger mycket exakta extra mängder för torra varor som ska mätas upp – men notera att rågan är olika för olika varor.

1 tunna* = 8 fjärdingar = 4 spann = 4 halvspann

1 fjärding = 4 kappar

1 kappe = 2 (134) kannor

1 kanna = 2 stop

1 stop = 2 halvstop

1 halvstop = 2 kvarter

1 kvarter = 4 jungfrur

*) Som *råga* tilläggs 4 kappar på tunnan av vete, råg, korn, havre och ärter; för malt är rågan 6 kappar och för salt 2 kappar.

Till råga på allt

Nu har vi betraktat många olika ord med nästan samma betydelse. De flesta av dem betyder mer eller mindre, men drygt är avgränsat nedåt, och knappt är alltid under. Till råga på allt finns det ord som är exakta men som visar att det kanske borde varit mer eller mindre.

LITTERATUR

Almqvist, C. J. L. (1937). *Räknekonst för begynnare eller praktisk aritmetik*.

Den tredje upplagan har moderniserad av Maria Israelsson 2021.

Carl Jonas Love Almqvist var inte bara författare utan även lärare och rektor i Nya Elementarskolan i Stockholm.